

POMSTA GEOGRAFIE

CO MAPY VYPRÁVĚJÍ
O PŘÍŠTÍCH KONFLIKTECH
A BOJI PROTI OSUDU

ROBERT D. KAPLAN

Autor několika bestsellerů ve Spojených státech amerických

„Toto fascinující a fundované dílo Roberta Kaplana poukazuje na dávnou moudrost, podle které byla geografie vždy hlavním faktorem, který určoval osudy národů od dob faraonského Egypta až po Arabské jaro.“

Henry Kissinger

 nakladatelství
BOURDON

POMSTA GEOGRAFIE

POMSTA GEOGRAFIE

CO MAPY VYPRÁVĚJÍ O PŘÍŠTÍCH KONFLIKTECH
A BOJI PROTI OSUDU

ROBERT D. KAPLAN

Předmluva vychází ze čtyř již vydaných titulů Roberta D. Kaplana:

Soldiers of God (New York: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 1990); *An Empire Wilderness* (New York: Random House, 1998); *Eastward to Tartary* (New York: Random House, 2000); *Hog Pilots, Blue Water Grunts* (New York: Random House, 2007).

The Revenge of Geography: what the map tells us about coming conflicts and the battle against fate

Copyright © Robert D. Kaplan, 2012

Copyright map © David Lindroth, Inc., 2012

By arrangement with the author. All rights reserved.

Translation © Andrea Bačová, Ondřej Molnár

ISBN 978-80-905173-6-3

Výřezy z map na obálce pocházejí z Mollovy sbírky uložené v Moravské zemské knihovně v Brně. Autory jsou Elias Baeck, Jakob Wilhelm Heckenauer, Martin Hard a Christoph Weigel (<http://mapy.mzk.cz/mollova-sbirka>).

PAMÁTCE
HARVEYHO SICHERMANA
1945–2010

PREZIDENTA VÝZKUMNÉHO ÚSTAVU
ZAHRANIČNÍ POLITIKY VE PHILADELPHII

Právě proto, že od člověka očekávám tak málo, zdají se mi období lidského štěstí, jeho pokrok i všechno úsilí začít znovu jako malé zázraky, které téměř vyvažují ohromnou tíhu útrap a porážek, lhostejnosti a chyb. Přijdou další katastrofy a zkázy; zvítězí chaos, ale čas od času převládne řád.

Marguerite Yourcenarová
Hadriánovy paměti (1951)

OBSAH

PŘEDMLUVA: POHRANIČÍ	11
PRVNÍ ČÁST	VIZIONÁŘI
KAPITOLA I: Z BOSNY DO BAGDÁDU	23
KAPITOLA II: POMSTA GEOGRAFIE	41
KAPITOLA III: HÉRODOTOS A JEHO NÁSLEDOVNÍCI	55
KAPITOLA IV: EUROASIJSKÁ MAPA	75
KAPITOLA V: NACISTICKÉ PŘEKROUCENÍ	91
KAPITOLA VI: TEZE RIMLANDU	101
KAPITOLA VII: KOUZLO NÁMOŘNÍ MOCI	115
KAPITOLA VIII: „KRIZE PROSTORU“	125
DRUHÁ ČÁST	MAPA POČÁTKU 21. STOLETÍ
KAPITOLA IX: GEOGRAFIE EVROPSKÉHO ROZDĚLENÍ	141
KAPITOLA X: RUSKO A NEZÁVISLÝ HEARTLAND	159
KAPITOLA XI: GEOGRAFIE ČÍNSKÉ MOCI	189
KAPITOLA XII: INDICKÉ GEOGRAFICKÉ DILEMA	225
KAPITOLA XIII: ÍRÁNSKÝ STŘEDOBOD	249
KAPITOLA XIV: BÝVALÁ OSMANSKÁ ŘÍŠE	275
TŘETÍ ČÁST	AMERICKÝ OSUD
KAPITOLA XV: BRAUDEL, MEXIKO A VELKÁ STRATEGIE	305
PODĚKOVÁNÍ	331
POZNÁMKY A LITERATURA	333
REJSTŘÍK	363

Předmluva

POHRANIČÍ

Správné místo, kde můžeme pochopit současnost a klást si otázky o budoucnosti, je na zemi, když kráčíme pomalu.

Když se na obzoru objevily první hřebeny klenutých kopců zvedající se z pustin severního Iráku, aby vyrostly do třítisícových masivů zahalených do dubů a jasanů, můj kurdský řidič ještě jednou pohlédl na obrovskou, suchem rozpraskanou pláň a opovržlivě pronesl: „Arabistán.“ Poté se podíval k horám, zašeptal „Kurdistán“ a jeho obličej se rozzářil. Psal se rok 1986, a přestože dusivá vláda Saddáma Husajna vrcholila, jakmile jsme pronikli hlouběji na území bezútesných údolí a hrozivých propastí, všudypřítomné billboardy s podobiznou Saddáma náhle zmizely. Spolu s nimi se vytratili také iráčtí vojáci, které nahradili kurdští pešmergové* v plandavých kalhotách, s turbany, nábojovými pásy a šerpami kolem pasu. Podle politické mapy jsme Irák neopustili, avšak samy hory určily hranice Saddámovy moci a byly svědky tvrdého boje o nadvládu. Po desetiletí a staletí tyto hory poskytovaly Kurdům svobodu, kterou chtěl Saddám potlačit, a proto na sklonku osmdesátých let zahájil totální útok na irácký Kurdistán. Při této neblaze proslulé operaci al-Anfal bylo

---

* Pešmergové – (*pêşmerge* – v kurdštině „ti, kteří čelí smrti“), příslušníci kurdské ozbrojené domobrany – pozn. překladatelky.

podle odhadů povražděno sto tisíc civilistů. Hory nehrály rozhodující roli, ale sloužily jako kulisy tohoto tragického dramatu. Díky horám je však dnes Kurdistan v podstatě od Iráku oddělen.

Hory představují umírněnou sílu, která často ve svých soutěskách chrání původní kultury před krutými ideologiemi, jež až příliš často zamořují roviny, i když v naší době poskytly útočiště spíše marxistickým guerillám a drogovým kartelům.¹ Podle antropologa Jamese C. Scotta z Yaleské univerzity „je třeba obyvatele hor vnímat jako uprchlíky či izolované komunity, které již po dvě tisíciletí prchají z nížin před útlakem vládnoucího aparátu.“² Stalinistický režim Nicolae Ceaușesca potlačil nejvíce obyvatel právě v nížinách. Ve vyšších polohách, v Karpatech, které jsem v osmdesátých letech několikrát navštívil, jsem viděl jen nepatrné známky kolektivizace. Toto pohoří spíše charakterizují dřevěná a kamenná obydlí, než beton a železo, které byly s oblibou používány v komunistickém Rumunsku. Karpaty, které obklopují Rumunsko, představují hranici podobně jako hory Kurdistanu. Když jsem přicházel do Karpat ze západu, z jednotvárné a rozlehlé maďarské pusty s půdou černou jako uhlí a nekonečným oceánem zelené trávy, opouštěl jsem evropskou část bývalého Rakousko-Uherska a postupně si razil cestu do ekonomicky zanedbané oblasti někdejší Osmanské říše. Ceaușescův orientální despotismus, mnohem represivnější než maďarský gulášový komunismus, byl nakonec chráněn hradbami Karpat. A přesto Karpaty nebyly neproniknutelné. Po staletí přicházeli přes jejich průsmyky obchodníci přinášející zboží a vyspělou kulturu, takže typická podoba střední Evropy pronikla i do měst jako je Bukurešť a Ruse. Karpaty ale tvořily nepopíratelný přechod, první ze série východním směrem, který nakonec uzavírá Arabská poušť a poušť Karakum.

V roce 1999 jsem se přes noc plavil na nákladní lodi směřující z ázerbájdžánského hlavního města Baku na západním pobřeží Kaspického moře do Krasnovodsku,* jež leží na východním pobřeží Turkmenistánu. Tuto oblast sásánovští Peršané ve 3. století našeho letopočtu nazvali Turkestánem. Probudil jsem se u strohého pobřeží, které bylo na pozadí tmavých útesů lemováno bílými domy. Ve čtyřicetistupňovém vedru nás seřadili do fronty před oprýskanou bránu, kde jeden policista kontroloval pasy. Pak jsme přešli do prázdné, sluncem rozpálené boudy, kde druhý policista našel mé tablety na trávení a obvinil mě z pašování narkotik.

---

* Krasnovodsk – v roce 1993 přejmenován na Turkmenbaši – pozn. překladatelky.

Vzal mou kapesní baterku, z níž na špinavou podlahu vysypal baterie. Jeho výraz byl chladný a divoký jako okolní krajina. Město za zdmi boudy bylo vystavené slunci a depresivně se táhlo až k obzoru. Neviděl jsem ani náznak architektury, která by odkazovala na nějakou kulturu. V tom se mi najednou zastesklo po Baku s perskými zdmi z 12. století a pohádkovými paláci prvních ropných magnátů, které byly vyzdobeny vlysy a chrličí. Při dalším putování směrem k východu stopy evropské kultury pomalu mizely před očima a Kaspické moře jakoby naznačilo poslední část Evropy a předznamenalo poušť Karakum.

Je zřejmé, že samotný zeměpis nám beznaděj Turkmenistánů nevysvětlí. Představuje však určitý zdroj moudrosti při hledání historického modelu. Modelu, který zahrnuje opakované invaze Parthů, Mongolů, Peršanů, carských Rusů, Sovětů a vpády mnoha turkických kmenů proti bezbranné a nechráněné krajině. Ale protože zde nikomu nebylo dovoleno trvale zapustit kořeny, zbyla na tomto místě ta nejprostší forma civilizace; takto jsem si to alespoň vysvětloval.

Země se zvedala vzhůru a to, co se před chvílí zdálo jako jednoduší masa pískovce, se rozmělnilo do labyrintu vyhloubených koryt a meandrů řek, které odrážely šedivé a žlutohnědé odstíny. Na vrcholcích kopců se lámaly červené nebo okrové stíny, jak slunce stoupalo výš po strmých svazích. Závany chladnějšího vzduchu pronikaly do autobusu a já jsem poprvé po vedru Pěšaváru na severozápadě Pákistánu ucítil svěží chuť hor.³ Rozměry Chajbarského průsmyku nejsou nijak působivé, nejvyšší vrchol má kolem dvou tisíc metrů a zvedá se jen pozvolna. V roce 1987 jsem byl za méně než hodinu přepraven klikatými kaňony přes uzavřené sopečné podsvětí skalních útesů ze svěžího indického subkontinentu do chladných, otevřených pustin Střední Asie; ze světa černé půdy, pestřých tkanin a vydatné, pikantní kuchyně, do světa písku, hrubé vlny a kozího masa.

Obdobně jako v případě Karpat, jejichž průsmyky pronikali obchodníci, geografie afghánsko-pákistánské hranice nám také nabízí ponaučení. To, co Britové jako první nazvali „severozápadní hranicí“, historicky nepředstavovalo podle harvardského profesora Sugata Boseho žádnou hranici, ale spíše „srdce indo-perského“ a „indo-islámského kontinua“. Z tohoto důvodu tvoří Afghánistán a Pákistán organický celek, který přispívá k jejich zeměpisné nesoudržnosti jako samostatných států.⁴

A pak existovaly umělé hranice. Berlínskou zdí jsem do východního Berlína prošel dvakrát, v roce 1973 a 1981. Dva a půl metrů vysoká

betonová zeď se širokými rourami navrchu protínala čtvrť chudých tureckých a jugoslávských přistěhovalců na západoněmecké straně a opuštěné, válkou zjizvené, budovy na straně východoněmecké. Na západní straně jste mohli na zeď, počmáranou graffiti, kdekoliv vylézt. Na východní straně se nacházela pouze minová pole a strážní věže.

Jakkoliv neskutečný se tento vězeňský dvůr uprostřed městského prostředí tenkrát zdál, nikdo jej nezpochybňoval a s výjimkou morálních důvodů jej nikdo ani neodmítal. Rozhodujícím faktorem té doby bylo, že studená válka neměla konce. Zvláště těm, kteří stejně jako já v době studené války vyrostli, ale z druhé světové války si nepamatovali už vůbec nic, se zeď, jakkoli byla krutá, zdála stejně přirozená a trvalá jako pohorí. Pravdu jsem našel až v knihách a historických mapách Německa, ke kterým jsem se dostal zcela náhodou v prvních měsících roku 1989, když jsem jako novinář služebně navštívil Bonn. Knihy a mapy vyprávěly následující příběh.

Němci, kteří zabírají srdce Evropy mezi Severním a Baltským mořem a Alpami, podle historika Gola Manna se zdáli být uzavřeni ve „velkém vězení“, ze kterého chtěli uprchnout. Na sever ani na jih to kvůli vodě a horám nešlo, proto vydat se směrem ven znamenalo jít na východ a na západ, kde nebyly žádné geografické překážky. „To, co po celé jedno století charakterizovalo německou povahu byla její špatná kondice a nespolehlivost,“ píše Mann, myslí tím bouřlivé století mezi roky 1860 až 1960, které bylo poznamenáno rozpínavostí Otto von Bismarcka a dvěma světovými válkami.⁵ Nicméně totéž bychom vzhledem k velikosti a poloze na mapě mohli říci o Německu v celé jeho historii.

První říše založená Karlem Velikým kolem roku 800 představovala neustále měnící se území, které svého času zahrnovalo Rakousko, části Švýcarska, Francii, Belgie, Nizozemsko, Polsko, Itálii a Jugoslávii. Jakoby Evropa byla předurčená k tomu, aby byla ovládána zemí, která odpovídá dnešnímu Německu. Ale pak přišel Martin Luther s reformací, která rozštěpila západní křesťanství a později vedla k třicetileté válce, která se odehrála především na německé půdě. Střední Evropa tak byla zdecimována. Čím více jsem později četl o dualismu mezi Pruskem a habsburskou monarchií v 18. století, o celní unii mezi různými německými státy na počátku 19. století, o Bismarckově sjednocení na pruských základech na konci 19. století, tím více mi bylo zřejmé, že Berlínská zeď byla jen další etapou v pokračujícím procesu územní transformace.

Režimy, které se brzy po pádu Berlínské zdi zhroutily, jako například v Československu, Maďarsku, Rumunsku, Bulharsku, ale i jinde,

jsem díky své práci a cestování důvěrně znal. Zblízka se zdály být děsivé a nepřemožitelné, ale jejich náhlý pád byl pro mě znamením skryté nestability všech diktatur, i toho, že přítomnost, jakkoli se zdá být trvalá a nezdolatelná, netrvá věčně. To jediné, co zůstává, je místo lidí na mapách. V dobách otřesů tedy význam map narůstá. Právě proto, že se politická půda člověku pod nohama rychle mění, mapy, i když samy o sobě nic neurčují, vybízí k určitému kritickému zamýšlení a dedukci, co by mohlo následovat.

V demilitarizované zóně mezi Severní a Jižní Koreou panovalo násilí. V roce 2006 jsem viděl jihokorejské vojáky, jak bez hnutí stojí v bojových pozicích taekwondo a se sevřenými pěstmi a zařatými svaly zírají do tváří svých severokorejských protějšků. Každá strana vybrala pro tento účel své nejvyšší a hrůzu nahánějící vojáky. Ale tento projev formální nenávisti uprostřed ostnatých drátů a minových polí bude možná jednoho dne minulostí. Když se podíváme na scénáře rozdělení dalších zemí ve 20. století, například v Německu, Vietnamu či Jemenu, je zřejmé, že bez ohledu na to, jak dlouho rozdělení přetrvávalo, síly jednoty nakonec převládly. Neplánovaně, někdy násilně, ale rychle. Demilitarizovaná zóna, stejně jako Berlínská zeď, představuje jakousi bizarní hranici bez zeměpisné logiky, která rozděluje etnický národ na místě, kde se náhodou zastavily dvě zneprátené armády. Podobně jako v případě Německa můžeme očekávat, nebo alespoň předpokládat, že dojde k sjednocení Korejského poloostrova. I v tomto případě platí, že síly kultury a geografie v určitém okamžiku zvítězí. Lidmi uměle vytvořená hranice, která neodpovídá přirozenému hraničnímu pásmu, je obzvláště zranitelná.

Přešel jsem také hranice z Jordánska do Izraele a z Mexika do Spojených států. O této zkušenosti však pohovořím více později. Nyní bych totiž rád podnikl zcela jinou cestu, tentokrát prostřednictvím vybraných stránek historie a politologie, které přetrvaly desetiletí, v některých případech dokonce staletí. Díky tomu jaký důraz kladou na geografii, umožní nám lépe pochopit reliéfní mapu, díky níž můžeme alespoň trochu porozumět konturám budoucí politiky. Protože právě zdolání tolika hranic ve mně vyvolalo zájem o osud míst, kterými jsem prošel.

Tři desítky let povolání zpravodaje mě přesvědčily o tom, že všichni musíme znovu najít vnímavost vůči času a prostoru, která se ztratila v informačním věku, kdy elitní novináři během hodin překonají oceány a kontinenty, aby pak mohli nenuceně mluvit o tom, co významný sloupkař *New York Times* Thomas L. Friedman nazval *plochým světem*. Proto

raději představím čtenářům skupinu ne právě moderních myslitelů, kteří tvrdě odmítají názor, že *na geografii už nezáleží*. V první polovině naší společné cesty chci detailněji představit jejich názory, abychom pak mohli využít jejich moudrosti v polovině druhé a lépe porozuměli tomu, co se stalo a co je pravděpodobné, že se v Euroasii stane – od Evropy po Čínu, včetně Středního východu a indického subkontinentu. Měli bychom také pojmenovat, co a jakým způsobem se vytratilo z našeho pohledu na fyzickou realitu, a pak se to pokusit obnovit tím, že zpomalíme tempo našeho putování a pozorování a ponoříme se do bohaté zkušenosti již zesnulých učenců. To je cílem této cesty.

Slovo geografie pochází z řečtiny a znamená „popis země“. Geografie často bývá spojována s fatalismem, a proto je jí pohrdáno. Říká se, že myslet geograficky znamená omezovat lidskou volbu. Ale s využitím takových pomůcek, jako jsou reliéfní mapy a populační studie, jsem jen chtěl nabídnout další hledisko k zahraničně-politickým analýzám, a tak najít hlubší a reálnější pohled na svět. Nemusíte být geografickým deterministou, abyste si uvědomili, že geografie je životně důležitá. Čím více se soustředíme na aktuálnímu dění, tím větší význam mají jednotlivci a jejich volby. Ale čím větší pozornost věnujeme časovému intervalu napříč staletími, tím důležitější se stává geografie.

Blízký východ je toho typickým případem. V současné době se oblast od Maroka až po Afghánistán nachází uprostřed krize ústředních úřadů. Starý řád autokracie se stal neudržitelný a cesta ke stabilní demokracii je křivolaká. První fáze těchto dramatických změn představovala porážku geografie silou nových komunikačních technologií. Satelitní televize a internetové sociální sítě vytvořily jedno jediné společenství demonstrantů v celém arabském světě, a proto se stoupenci demokracie i na tak odlišných místech jako jsou Egypt, Jemen a Bahrajn inspirovali tím, co začalo v Tunisku. Všechny tyto země sice vykazují společné politické rysy, ale jak nepokoje pokračovaly dál, bylo zřejmé, že každá země začala psát svůj vlastní příběh, který byl postupně ovlivněn vlastní komplikovanou historií a geografii. Čím více člověk ví o historii a geografii nějaké středovýchodní země, tím méně bude překvapený tamními událostmi.

Může to být náhoda jen částečně, že vzpoura začala v Tunisku. Mapa klasického starověku ukazuje koncentraci osídlení na území současného Tuniska, ve srovnání s relativní prázdnotou, která charakterizuje dnešní Alžírsko a Libyi. Tunisko, které vybíhá v blízkosti Sicílie

do Středozemního moře, bylo demografickým centrem severní Afriky nejen za vlády Kartáginců a Římanů, ale i za vlády Vandalů, Byzantinců, středověkých Arabů a Turků. Zatímco Alžírsko na západě a Libye na východě jsou geograficky spíše nevýrazné, Tunisko představuje prastaré seskupení civilizace. (Pokud jde o Libyi, její západní oblast Tripolsko byla v minulosti orientovaná na Tunisko, zatímco její východní oblast Kyrenaika – Benghází – byla vždy orientována na Egypt.)

Po dvě tisíciletí platilo, že čím byla civilizace blíže ke Kartágu, které se nacházelo v místě dnešního Tunisu, tím byla vyspělejší. Vzhledem k tomu, že urbanizace v Tunisku začala již před dvěma tisíciletími a kmenová identita založená na kočovném způsobu života, jež podle středověkého historika Ibn Chaldúna narušila politickou stabilitu, je odpovídajícím způsobem slabá. Když římský generál Scipio porazil před branami Tunisu v roce 202 př. n. l. Hannibala, nechal vykopat ochranný příkop, neboli *fossa regia*, který vyznačoval rozlohu civilizovaného území. *Fossa regia* se týká i současné krize na Blízkém východě. Příkop, který je na některých místech stále viditelný, začíná v Tabarce na severozápadním pobřeží Tuniska, směřuje na jih a stáčí se přímo na východ, do Sfaxu, dalšího středomořského přístavu. Města ležící za tímto příkopem mají méně římských památek, dnes jsou spíše chudší a méně rozvinutá a mají historicky vyšší mírou nezaměstnanosti. Město Sidi Bouzid, kde v prosinci 2010 začala arabská vzpoura poté, co se obchodník s ovocem a zeleninou na protest upálil, se nachází hned za Scipiovým příkopem.

Nepokládám to za fatalismus. Pouze dávám zeměpisná a historická fakta do souvislosti s aktuálními událostmi. Arabská vzpoura za demokracii začala z historického hlediska v nejvyspělejší části arabského světa, která je fyzicky nejbližší k Evropě. Začala ale v té části země, která již od starověku byla ignorována a trpěla z toho plynoucí zaostalostí.

Tyto poznatky mohou dát smysl tomu, co se událo jinde, ať už v Egyptě, prastaré civilizaci s dlouhou historií, podobně jako v Tunisku; nebo v Jemenu, demografickém jádru Arabského poloostrova, jehož pokusy o jednotu jsou komplikovány rozlehlou a hornatou topografií, která oslabovala ústřední vládu a následně posilovala význam kmenových struktur a separatistických skupin; nebo v Sýrii, jejíž tvar zkoseného kužele na mapě vybízí k rozdělení státu podle etnického původu a sektářské identity. Geografie svědčí o tom, že Tunisko a Egypt jsou přirozeně soudržné, Libye, Jemen a Sýrie už méně. Z toho tedy vyplývá, že

Tunisko a Egypt, aby držely pohromadě, vyžadují relativně mírné formy autokracie, zatímco Libye a Sýrie potřebují extrémnější metody. Na druhou stranu geografie vždy komplikovala vládnutí v Jemenu. Podle evropských vědců 20. století Ernesta Gellnera a Roberta Montagne Jemen představuje „segmentární“ společnost, která je rozdělena horami a pouštěmi. Tato společnost, která balancuje mezi centralizací a anarchií, je podle Montagne typickým příkladem režimu, jenž „vysává život z regionu“, ačkoli je „sám o sobě zranitelný“, a proto nedokáže vybudovat trvalé instituce. Kmeny jsou zde silné, zatímco ústřední vláda relativně slabá.⁶

S rostoucím počtem politických otřesů a ustavičnými otázkami jak by Spojené státy a jejich spojenci měli reagovat, se podle všeho svět stává neovladatelným. Geografie ale nabízí způsob, jak v tom všem najít alespoň nějaký smysl. Se starými mapami, geografy a geopolitickými mysliteli z minulých období chci vytvořit pravdivý obraz planety ve 21. století, podobně jako jsem se o to pokusil na hranicích koncem 20. století. I když dokážeme vyslat satelity mimo Sluneční soustavu, i když finanční trhy a kyberprostor hranice neznají, pohoří Hindukúš pořád představuje obrovskou překážku.

